

ANKA LÁSZLÓ

„MINT GYERMEKET, IFJONCZOT APJÁÉRT SZERETTEM, AZUTÁN PEDIG ÖNÖN MAGÁÉRT.”

TISZA KÁLMÁN LEVELEI DARÁNYI IGNÁCHOZ ÉS ÉDESAPJÁHOZ
(1867–1900)

BEVEZETŐ

Tisza Kálmán a Határozati Párt egyik vezető alakja (1860–1861), a kiegyezést bíráló Balközép (1867–1875), majd a kiegyezést támogató Szabadelvű Párt vezére és az Osztrák–Magyar Monarchia idején a Magyar Királyság miniszterelnöke volt tizenöt esztendőn keresztül (1875–1890). E minőségében messzemenően kora egyik legfontosabb politikusának számított. Politikai pályafutásáról már majd két évtizede könyv jelent meg,¹ amely számos erénye mellett további kérdéseket vet fel a történész számára. Ahhoz, hogy életútja, életvitele, politikája, szakásai, gondolkodásmódja, cselekedeteinek, döntéseinek motivációi minél alaposabb és részletesebb megismeréséhez és megértéséhez közelebb jussunk, fontos feladat, hogy közreadjuk és bemutassuk levelezését.

Az alábbi forrásközlés e folyamat második állomása, mert a *VERITAS Évkönyv 2019*-ben már megjelentek Tisza Kálmánnak Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez írt levelei.²

E második forrásbemutatásban az egykori Generális leveleinek címzettjei idősebb Darányi Ignác (1811–1877) és fia, ifj. Darányi Ignác (1849–1927), a boldog békeidők korának legismertebb földművelésügyi minisztere. Kettejük közül az agrártárca vezetőjeként híressé vált fiú az ismertebb történelmi szereplő, ennek megfelelően az ő életútja jobban feldolgozott,³ és csak ezen történelmi eredményekből nyerhettünk eddig betekintést az édesapa szerényebb pályafutásába, pedig idősebb Darányi Ignác

¹ KOZÁRI Monika: *Tisza Kálmán és kormányzati rendszere*. Budapest, Napvilág, 2003.

² ANKA László: Miniszterelnökből lett mameluk lobbija a miniszternél: Tisza Kálmán levelei Wlassics Gyulához (1895–1902). In: *VERITAS Évkönyv 2019*. Szerk. FARKAS Judit Antónia et. al. Budapest, VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár – Magyar Napló, 2020. 95–114. (A továbbiakban: ANKA, 2020.)

³ *Darányi Ignác emlékkonferencia*. Szerk. FEHÉR György. Budapest, 2000. – *Darányi Ignác. Válogatott dokumentumok*. Szerk. Uő. Budapest, 1999. – Uő: *Darányi Ignác élete (1849–1927)*. Budapest, Gondolat, 2016. (A továbbiakban: FEHÉR, 2016.)

után a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában komoly hagyaték maradt fenn az utókor számára.⁴

Idősebb Darányi Ignác református kecskeméti polgári családból származott. A debreceni református kollégiumban szerzett jogi végzettséget, majd a keszthelyi Georgikonban gazdász oklevelet, mely állítás azonban nem bizonyítható a nagy múltú iskola korabeli adattára alapján. Darányi a reformkorban Wenckheim Béla báróval, későbbi többszörös miniszterrel és miniszterelnökkel, illetve Kossuth Lajossal egyaránt kapcsolatba került. Pályája – és forráskiadásunk – szempontjából azonban a legmeghatározóbb állomás az 1840-es évek derekán elnyert jószágigazgatói tisztség volt Teleki Zsófia grófnő birtokán. Mivel e pozíciójában kiválóan teljesített, idővel a Teleki és Bethlen grófi família több tagja és az előbbivel rokoni kapcsolatban álló bihari nagybirtokos Tisza család is megbízta birtokügyi intézésével, jogi képviseléssel.⁵ Ilyen módon került kapcsolatba Tisza Kálmánnal és kettejük ismeretségéből eredt, hogy fia, Ignác is megismerkedett a későbbi miniszterelnökkel. A jogi egyetemi végzettség megszerzése, kellő tapasztalat és az édesapával közösen vitt ügyvédi irodai ügyfélkör megörökléséből,⁶ továbbá a személyes tehetségből következett, hogy a fiú az 1870-es években a Tisza család akkori fejének számító Kálmán magángazdasági, családi környezetében fontos szerepet töltött be évtizedeken keresztül.

Idősebb Darányi Ignác alapvetően a birtokigazgatásban segítette Tiszát. Még az is feladatai közé tartozott, hogy a testvére, Tisza László birtokának terményei értékesítésében is közreműködjön a családfő ismételt kérésére (1. levél). Hogy mennyire sokrétű volt a feladata és mennyi mindenre kellett figyelemmel lennie egy nagybirtokosnak, az kiderül az 1873 nyarán írt levélből, melyben Tisza egész sor utasítással látta el famulusát. Az egyik birtoktestet folyamatosan tartsa felügyelete alatt és tájékoztassa az ottani változásokról. Adjon el lovakat, juhokat. Egy magtárat át kell alakítani – Darányi eldöntheti, hogy kivel végezteti el a munkát és honnan szerzi be az építési anyagokat. Meghatározta, hogy a búzát és rozsot milyen formában adják el, és az ezekből, vagy bármely eladásból származó bevételt mire fordítsák, milyen komolyabb kiadásra kell belőle félretenni (4. levél).

A későbbi földművelésügyi miniszter nem ügyvédként találkozott először Tisza Kálmánnal, hanem már az 1860-as években gyermekfejjel, ugyanis 1863-ban a nyári vakáció egy részét Tisza birtokán és családjá társaságában töltötte.⁷ Innen datál-

⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), P 1439, Darányi család levéltára, id. Darányi Ignác.

⁵ FEHÉR, 2016. 18–26, 36–44.

⁶ Uo. 36–37.

⁷ Uo. 25.

ható hosszú ismeretségük kezdete, noha ekkor még nem lehetett tudni, hogy ez hova fog kifutni. Négy évvel későbből ered egy jellemzés Tiszától, melyben az édesapja előtt dicsérte a tizennyolc esztendős fiút: „Ignác nem tudom hogy érezte itt magát, de azt hiszem hogy itt mindenkinél jó emléket hagy mert mint az angol szokta mondani, soha útban és soha úton nem volt, mindenesetre egy jó és eszes fiú” (1. levél). Elképzelhető, hogy az 1863-as és az 1867-es évek közötti nyári szünidő egy részét is a Tiszák környezetében töltötte, még ha források csak e kettőt tudják bizonyítani.

Számtalan tehetséges politikus – későbbi reszortminiszter és kormányfő – bújt elő Tisza Kálmán köpönyegéből miniszterelnöksége idején. Bár közvetlen dokumentummal nem bizonyítható, de megkockáztatható az az állítás, hogy Darányi Ignácnak az 1870-es évekbeli ügyvédi eredményessége, fővárosi törvényhatósági képviselősége – valamint az ezekből eredő általános kapcsolatrendszere – mellett az is szerepet játszhatott képviselőjelöltségénél az 1881-es országgyűlési választások alkalmával, hogy közeli viszonyban állt Tisza Kálmánnal.

Annál is inkább feltételeznünk kell Darányi jelöltsége mögött Tisza jótékony árnyékát, a miniszterelnök beleegyezését az indulásba és befolyását a jelölésre, mert a kormányzó Szabadelvű Párt számára nem volt mindegy, hogy a fővárosban – amely a magyar Gründerzeit korának nagy győztese volt – kiket és milyen eséllyel tud indítani a kormánypárt.⁸

Látni fogjuk az alább bemutatásra kerülő levelekből, hogy kettejük ismeretsége milyen jellegű volt, milyen ügyekre terjedt ki és a kapcsolat intimitása hogyan változott az idők folyamán.

Sőt, ugorjunk nagyokat az időben 1881-től. A fővárosi és országgyűlési képviselő Darányi 1887-ben bekerült a Fővárosi Közmunkák Tanácsába, amelynek Tisza miniszterelnök volt hivatalosan az elnöke, de sokkal inkább az alelnök – egyben a kormányzó Szabadelvű Párt végrehajtó bizottságának „örökös” elnöke és a Generális mögött álló bizalmi szürke eminenciás – Podmaniczky Frigyes báró irányított. Darányi 1881 után, majd’ másfél évtizeddel később Bánffy Dezső báró miniszterelnök kabinetjében ült bele először az agrárminiszteri bársonyszékbe. Bánffyról tudott volt, hogy Tisza-pártinak számított a Szabadelvű Párton belül található infor-

⁸ ANKA László: A harminc évig kormányzó Szabadelvű Párt. In: „Indivisibiliter ac Inseparabiliter” – „Feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul.” A kiegyezés 150. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia előadásai. Beregszász, 2017. november 16. Szerk. SZAKÁL Imre. Beregszász–Ungvár, „RIK-U” Kft. 2018. 54–80. (A továbbiakban: ANKA, 2018.)

mális erő- és lobbicsoportok szövevényében,⁹ így adja magát, hogy Darányi is annak tekinthető.¹⁰ Ennek azonban később lettek határai, mert a Generális fiának, Tisza Istvánnak az első kormányában már nem kapott tárcavezetői felkérését.

Tisza Kálmán nem volt a hosszú levelek írásának és azokban a részletek kifejtésének embere. Leveleiben röviden érintette a témákat, megjelölte célját, teljesítendő kívánságát, ha részletes egyeztetésre volt szükség, megírta mikor tudnak személyesen találkozni (1., 7., 9–10. levél). A rövid levelek sorából egyetlenként emelkedik ki az, amelyet külföldi vakációjáról küldött haza 1873 nyarának derekán, és éppen a földrajzi távolság, a halasztást nem tűrő szezonális birtokügyek kényszere alatt kellett részletesebb utasításokat adnia az idősebb Darányi Ignácnak.

A levélíró és az ifjú Darányi közötti kor- és társadalmi rangkülönbségből, megbízó és megbízott közötti viszonyból ered, hogy milyen ügyekkel bízta meg az 1870-es évek elején kelt leveleiben a nagybirtokos és pártvezér a pályakezdő és családja szolgálatában álló ügyvédet.

Megjelenik a kívánságok között a nem éppen jogi végzettséget igénylő családi ügyek megoldásának óhaja. A tizenkét esztendő fia nevében egy színházi páholy iránti intézkedését kérte, „a mint együtt megbeszélték volt” (2. levél). Működjön közre, hogy a fővárosi otthonába érkező leveleket továbbítsák vidéki birtokára, és járjon utána, hogy István fiának német nyelvtanára számára szereztek-e szállást (3. levél). Mivel Darányi közelről megismerte a Tisza família tagjait és a családnak a grófi címet megszerző Tisza Lajos, Kálmán öccse is állandó kliense volt, nem véletlen, hogy Tisza Kálmán értesítette Darányit a testvére elhunytáról (12. levél). Az 1870-es évek első felében még az idősebb Darányinak is kijutott magánjellegű ügyek intézéséből. Amikor 1873 nyarán Tisza a családjával külföldi vakáción tartózkodott, Németországból küldött üzenetet, hogy intézzen neki és a kíséretében lévőknek egész Európára szóló útlevelet Szapáry Gyula belügyminiszternél és a budapesti francia konzulnál (4. levél). Miközben erre kérte munkatársát, annyiban gyorsítani igyekezett kérése teljesítését, hogy az idősebb Darányinak küldött levélhez mellékelte egy protekciót kérő levelet, melyet az ellenzéki pártvezér a kormány tagjánál arra akart felhasználni, hogy a minisztérium mielőbb kiállítsa a szükséges okmányokat.

Két – tizennyolc esztendőnyi eltéréssel – keltezett (3., 5.) leveléből megismerhetjük Tisza Kálmán újságolvasási szokásait. 1872-ben – feltehetően egyebek mellett – olvasta a *Hon* és a *Pesti Napló* című napilapokat, 1890-ben pedig a *Pesti Naplón* túl

⁹ SCHWARCZWÖLDER Ádám: Széll Kálmán a dualizmus politikai erőterében (1878–1899). In: *Törvény, jog, igazság. Széll Kálmán életműve*. Szerk. IFJ. BERTÉNYI Iván. Budapest, Mathias Corvinus Collegium – Széll Kálmán Alapítvány, 2015. 191.

¹⁰ FEHÉR, 2016. 101.

a *Pesti Hírlap*, az *Egyetértés*, a *Nemzet*, valamint a magyarországi német nyelvű *Pester Lloyd* és a bécsi kiadású *Neue Freie Presse* című lapokat járatta, tehát párhuzamosan olvasta a negyvennyolcas ellenzéki és a hatvanhetes kormánypárti sajtót és a német nyelvűt is. Az ügyvédet – 1890-ben már kilenc éve képviselőtársát – bízta meg azzal, hogy ezeknek az előfizetését elintézzze, megadja a szerkesztőségnek, hogy vidéki, vagy fővárosi otthonába küldjék az egyes lapszámokat.

Tisza Kálmán évtizedeken keresztül a Magyar Földhitelintézet ügyfele volt, itt vezette folyószámláját. Itteni pénzügyeire is volt rálátása mindkettő Darányinak (3–5. levél), bár az 1890-es leveléből kiderül, hogy földhitelintézeti ügyeibe már második fiát, az akkor húszas évei elején járó ifjabb Tisza Kálmánt is bevonta.

A boldog békeidők korában fontosnak számított a vezető politikusok felekezeti háttere. Például az 1848-ban az államegyház jellegét elvesztő magyarországi katolikus egyház érdekeit szem előtt tartva, a dualista rendszer és a Horthy-kor idején az összes kabinetben a vallás- és közoktatásügyi tárcát római katolikus vallású miniszter irányította. Ez a kiválasztási szempont szokásjogi alapon, informálisan végigkísérte a korszakot. A katolikus felekezet volt a legnagyobb a hívők számát tekintve, ez rendelkezett a legnagyobb vagyonnal, intézményhálózattal, de a többi törvényesen bevett felekezettel ellentétben nem rendelkezett belső önkormányzattal, vagyonának egy jelentős része alapokban és alapítványokban feküdt, mely fölött a mindenkori kormány gyakorolt felügyeleti jogot, ellenállva a mindenkori ellenzék alternatív elképzeléseinek. Református vagy evangélikus hitfelekezethez tartozó politikus legfeljebb államtitkári rangig vihette a kultuszminisztériumban. A protestánsok a katolikusoktól eltérő stratégia és taktika, illetve személyzeti politika mentén igyekeztek érdekeiket érvényesíteni.

Napjainkig nem született olyan tanulmány, amely felekezetektől függetlenül feldolgozta volna, hogy mennyiben járult hozzá egy-egy később meghatározó politikus karrierjéhez az a kapcsolati háló, amelyet a mögöttes egyházi intézményrendszerben való pozícióvállalás, az ott elvégzett munka és a közben kivívott elismerés, presztízs nyújtott. A protestáns vallású politikusok az egyházaik önkormányzati rendszerében vállaltak szerepet és futottak be karriert, a politikai pályájukkal párhuzamosan. Ilyen utat jártak be gróf Lónyay Menyhért, Tisza Kálmán, gróf Tisza István, báró Bánffy Dezső miniszterelnökök, gróf Tisza Lajos közlekedési és közmunkaügyi, majd király személye körüli miniszter, Szilágyi Dezső igazságügyi miniszter, képviselőházi elnök, Darányi Ignác képviselőházi alelnök és földművelésügyi miniszter, Balogh Jenő igazságügyi miniszter, valamint báró Kemény Gábor belügyminisztériumi államtitkár, majd földművelés- ipar- és kereskedelemügyi, utóbb közlekedési és közmunkaügyi miniszter, hogy csak a legismertebbeket említsük, de az országgyűlés két házának almanachjait áttekintve láthatjuk, hogy a parlament mindkét kamarájában

nagy számban voltak jelen olyan politikusok, akik komoly pozícionális szálakkal kötődtek felekezetükhöz. E kötődés érdekkijárást és -védelmet is jelentett. Nem volt ez másként Tisza Kálmán és Darányi Ignác¹¹ esetében sem.

Mindkettejük pályafutásának ismeretlen fehér foltja,¹² hogy a református egyház belső önkormányzatában konkrétan milyen érdemi munkát végeztek, miközben magas tisztségeket töltöttek be a századfordulón 2,4 milliónál több hívőt számon tartó református egyházban.¹³ Tisza Darányinak írt leveleiből azonban látható, hogy kettejük között az 1890-es évek derekától meghatározó téma lett a reformátusok érdekeinek szem előtt tartása. Hogy csak ekkor jelenik meg a levelekben, annak két ok állt a háttérben. Darányi az évtized közepétől volt olyan magas pozícióban a kormányban és egyházának szervezeti hierarchiájában, hogy Tiszának érdemes legyen őt megszólítani felekezeti ügyekben. Másrészt az 1890-es évek második felében olyan törvényelőkészítő munkálatok vették kezdetüket a vallás- és közoktatásügyi minisztérium berkeiben, amelyek komoly hatással bírtak valamennyi nem katolikus felekezet lelkészeinek jövedelmére, egzisztenciálisan érintette az alsópapságot és finanszírozásuk hatással volt az egyházak vagyoni helyzetére is. Az előkészítő munkálatok eredményeképpen született meg a lelkészi jövedelem kiegészítéséről szóló 1898. évi XIV. törvénycikk.¹⁴ Ennek előkészítési szakaszába a tárcavezető már 1896-ban bevonta Tisza Kálmánt,¹⁵ aki pedig véleményét megosztotta Darányival is, és kérte, hogy amiben egyetért vele, azok érvényesülése érdekében tegyen meg minden tőle telhetőt (9. levél). Az egykori Generális pedig 1898-ban aktívan részt vett a törvénytervezet képviselőházi vitájában is,¹⁶ mely során Sima Ferenc negyvennyolcas ellenzéki képviselő „Magyarország kálvinista pápája”¹⁷ jelzővel illette a befolyásos politikust.

Több református egyházi ügyben írt leveléből az derül ki, hogy Tisza a század utolsó évtizedében tevékeny szerepet vitt a felekezeti önkormányzati rendszer belső

¹¹ FEHÉR, 2016. 540–542.

¹² A Zoványi Jenő által írt *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikonban* sem kaptak önálló szócikket a fent megemlített politikusok Tisza István kivételével.

¹³ KARNER Károly: *A felekezetek Magyarországon a statisztika megvilágításában*. Debrecen, Debrecen Szabad Királyi Város és a Tiszántúli Református Egyházkerület, 1931. 5.

¹⁴ ANKA László: Wlassics Gyula kultuszminiszter 1898. évi kongruatörvénye. In: *VERITAS Évkönyv 2016*. Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, VERITAS Történetkutató Intézet – Magyar Napló, 2017. 29–46. (A továbbiakban: ANKA, 2017.)

¹⁵ ANKA, 2020. 104–105, 107.

¹⁶ *Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. XV. köt. Budapest, Pesti Könyvnyomda, 1898. (1898. április 16. ülés) 36–41, (1898. április 27. ülés) 252–253, 267–268.

¹⁷ Uo. (1898. április 18. ülés) 58.

világában és látogatta, irányította, befolyásolta annak vidéken fekvő fórumait, tagjait, eljáró ügyeikben (9–10., 13. levél), illetve a vallás- és közoktatásügyi minisztériummal való kapcsolattartásból is kivette a részét (6. levél). A századfordulón írt levélből azt is láthatjuk, hogy a korszakra jellemző protestáns-katolikus ellentét és kölcsönös ellenérzések Tiszában is jelen voltak: „Felizgatta őt is a Magyarság cikke az ünnepélyről, amiben a kat[olikus]. vallást államvallásnak írja. Elhatározta, ír Széllnek, ha nem cáfolják meg, ellene foglal állást.” (14. levél).

A konkrétumokból általános megállapításokat is le kell vonni, főleg, ha a levelek erre engednek következtetni. A hatalomtól visszavonult Tisza tegeződött a képviselőkkel és a tárcavezetőkkel. Darányi 1895. november 2-tól töltötte be a Bánffy-kormányban a földművelésügyi miniszteri posztot. Tisza pedig tíz hónappal később – avagy a korábban említett 1863-as vakációt tekintve origónak, harminchárom évnyi ismeretség után – kérte arra, vagy ajánlotta fel, hogy tegeződjének. „Régen bánt az hogy midőn annyi képviselőt tegezek s viszont, a miniszterekkel általjában ilyen lábon állok, éppen azzal ne érintkezhessem ily barátságos módon, kit mint gyermeket, ifjonczot apjáért szerettem azután pedig önön magáért tanultam becsülni és szeretni. Ennek óhajtók én véget vetni. Kérem arra, hogy ha ehhez hozzájárul, nyugtasson meg egy az általam kívánt hangon írt levélben” (8. levél). Tette mindazt annak ellenére, hogy Darányi már a miniszteri kinevezése körüli napokban levelet intézett hozzá, melyre éppen az 1895. november 2. kinevezés napján reagált az egykori miniszterelnök és megjegyzése – „Levele – melyet köszönök – mint tárgyának örülök. Nehéz a feladat, de nem haladja meg tehetségét, munkaerejét és lelkiismeretes szorgalmát, a melyet másokkal együtt én is régen ismerek és becsülök” – utalás lehetett arra, hogy mi a véleménye Darányi miniszteri alkalmasságáról (7. levél). És a történettudomány, de a kortársak által is szürke, rideg embernek lefestett Tisza megengedett magának ugyanott egy csipetnyi érzelmességet is Darányival szemben: „Ha szegény jó szülei élnének!!” – zárta gondolatát két felkiáltójellel megerősítve. Tisza állítását, miszerint a minisztereket általjában tegezte, megerősítik Wlassics Gyulához írt és fentebb említett levelei, melyekben szintén a tegeződés érhető tetten.

Konkrét nepotista jellegű lobbizás csak kettő levélben jelenik meg. Első alkalommal akkor, amikor volt politikustársa feleségének akarta a jogosan megítélnél, 282 000 forintnál nagyobb összeget, 300 000 forint kifizetését kijárni a földművelésügyi miniszternél (8. levél): „vasút ügyben megajánlott 300.000 for[int] helyett csak 282.000 forintot ajánl megadni a pénzügyi referens. Igen kérem tudja meg a dolgot hát ha általjában lehet, adják meg az eredeti 300.000 forintot.” Bár csak ebben a levélben fordul elő ilyen protekciókérés, de ezt a kérését úgy vezette fel, hogy elárulta: „kéresem már olyan természetű a minővel gyakran vagyok kénytelen minisztereknél alkalmatlankodni.” „Szegény Móricz Pali, kinek még most az a baja is van, hogy...”

Móricz Pál, aki 1868-tól folyamatosan országgyűlési képviselő volt, Tisza bizalmas köréhez tartozott pártvezérsége idején, és többször tagja lett a pénzügyi és zárszámadási bizottságnak, 1891-ben csődöt jelentett ön maga ellen és hitelezőivel csak 1895-re sikerült megegyezni. A „még most az a baja is van...” megjegyzéssel Tisza erre a híres esetre utalhatott. Második alkalommal az előbb említett volt képviselő fiának szeszgyár ügyében kérte a tárcavezető közbenjárását (14. levél).

A levelek írásának helyszínéből jól kiolvasható, hogy Tisza az 1870-es évek első felében éppen úgy, mint az 1890-es évtized második felében a nyarat és az őszi évszak egy részét vidéki birtokán, Geszten, illetve Csegődön töltötte, míg az év téli, késő őszi idejét Budapesten, igazodva a képviselőház ülészakáihoz.

Egyetlen levele kelt külföldről, mikor 1873 júliusában a németországi Kissingenből írt. E hely az adott korban híres, de kicsi bajor fürdővárosnak számított. Tisza nem számított nagy utazónak eddigi információink szerint. Bár az 1848–49-es szabadságharc leverése után a testvéreivel külföldön töltött néhány évet, miniszterelnöksége idején pedig az Északi-tenger partján fekvő, belgiumi Ostende üdülővárosát kereste fel nyaranta, úgy tűnik a köztes időben bebarangolhatta Európa egyes részeit. Erre enged következtetni, hogy útlevelkérelmét így fogalmazta meg: „Nehogy útunkban fennakadásunk legyen, [...] kérem eszközöljön erre a belügyministeriumnál mielőbb útlevelet egy évre egész Európára s küldjék ki ide nekem” (4. levél).

A Darányiakhoz intézett levelek kettő csoportba oszthatók. Az 1870-es években keltekből azt látjuk, hogy a nagybirtokos tótumfaktumai voltak a két Darányi, apa és fia egyaránt, mindenhez értettek, mindent meg kellett tudni oldani a Tiszák körül, bármilyen ügyben fordult hozzájuk Geszt ura. Az 1890-es években írt levelek azonban már egy megváltozott kontextusban fogalmazódtak. Darányi Ignác befutott, miniszter és a reformátusok egyik világi vezetője lett. Hogy mégsem egyenrangú ember az öreg Tiszával, annak háttérében ott volt a Generális kormányfői múltja, a köztük lévő korkülönbség, a református egyházban az egykori miniszterelnök által a tizenkilencedik század utolsó évtizedeiben betöltött, Darányiénál magasabb pozíció és a korszakra jellemző tradicionális társadalmi szerepek.

Az alább közölt levelek az MNL OL-ban található Darányi családi hagyatékból (P 1439 és P 1441) származnak. Kronológiai sorrendben kerülnek bemutatásra, vagyis összekeverednek az apának és a fiának szánt levelek. Tisza kettőt intézett az idősebb (1., 4. levél), tizenkettőt pedig az ifjabb Darányihoz, melyből itt tizenegy szerepel.

Ezekon felül Tisza Kálmántól Darányi Ignác miniszterhez még egy levél lelhető fel az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában, melyet az alábbi forrásközléshez csatolunk, a kronológiai sorrendet tartva utolsóként (14. levél). Bár tartalmában, stílusában, helyesírásában és kézírásában rendkívüli mértékben elüt a többi levéltől, sokkal inkább az állapítható meg erről, hogy a Darányi mögött álló és munkáját

segítő miniszteri apparátus egy tagja az eredeti levelet közölte rövidített, kivonatos formában a tárcavezetővel és alámásolta a levélben hivatkozott és indulatokat keltett újságcikk szó szerinti tartalmát.

Egy korábbi VERITAS Évkönyvben közölt Tisza-levelek kiadásához hasonlóan ez esetben is az eredeti írásmódot megtartva közöljük a korabeli forrásokat.

A LEVELEK

1. Tisza Kálmán idősebb Darányi Ignáchoz

Geszt, 1867. szeptember 19.

Kedves Darányi Úr!

Az Ignác fölmenetelét használni akarom arra, hogy önnek pár sort írjak, főként az iránt kérve önt ismét, hogy a László¹⁸ szerencsétlen gyapjút adják el ha csak lehet, mert bizony elég roppant baj, hogy még is meg van.¹⁹

Én valószínűleg Pesten leszek oct[óber]. 7^{kén}, s pár napot ott töltök, igen kérem, ha lehetséges igazítsa úgy bajait, hogy akkor találkozhatunk.

Ignác nem tudom hogy érezte itt magát, de azt hiszem hogy itt mindenkinél jó emléket hagy mert mint az angol szokta mondani, soha útban és soha úton nem volt, mindenesetre egy jó és eszes fiú.

Isten önnel

Tisza Kálmán

MNL OL, P 1439–6. t. No 104. 165.

¹⁸ Tisza László (1829–1902), Tisza Kálmán testvérbátyja, '48-as szabadságharcos, országgyűlési képviselő, a Nagyenyedi Református Egyházmegye gondnoka.

¹⁹ Tisza Lászlót egy cikkben úgy mutatta be Vajda János, mint „mintagazda,” ami annak fényében talán túlzás, hogy testvérenek kellett az érdekében intézkedni és Darányit megbízni, hogy adja el fivére gyapjút. Ld. Tisza Kálmán. *Vasárnapi Ujság*, 1875/9. 130. Nyolc évvel korábban úgy írtak Tisza Lászlóról, hogy „egyike a legképzettebb okszerű gazdáknak.” Ld. Tisza Kálmán. *Vasárnapi Ujság*, 1867/43. 525.

2. Tisza Kálmán Darányi Ignáchoz

Geszt, 1872. június 3.

Kedves Darányi Úr!

Még Pesten tudatnom kellett volna önnek, fiam²⁰ megbízásából, hogy ő elutazván kéri önt, hogy a páholy iránt legyen szíves intézkedni úgy, a mint együtt megbeszélték volt.

Elfelejtvén ezt akkor megtenni, ezen soraim által tudatom fiam kérését.

Ezek után kedves atyját tisztelve, s önt üdvözölve vagyok

Tisza Kálmán

MNL OL, P 1441–III.–15– 655. 343.

3. Tisza Kálmán Darányi Ignáchoz

Geszt, 1872. október 19.

Kedves Darányi Úr!

Pár kéressel vagyok kénytelen tractalni azon reményben, hogy szíves lesz megbízásomban eljárni.

Az első, hogy legyen oly jó és fizessen elő a Honra csak october hóra oly formában, hogy azt Pesten szállásomra vigyék, a [Pesti] Naplóra pedig az oct[óber]-dec[ember] évnegyedre úgy, hogy az ezentúli számokat küldjék ide Gesztre per Cséffa.²¹ Mindkét lap járt ezen hónapban is hozzám Pestre, de nem fizettem volt elő, így ezen előfizetés nem egy új példány megrendelése akar lenni, hanem előfizetés az oct 1^{től} már vett, ezentúl jelenő számokért. A Naplót szeretném, ha már a mai számot is elküldenék.

A második, hogy a kapusnál a pesti szállásomon hagyja meg, hogy oct[óber]. 26^{ig} oda vitt leveleimet utasítsa ide, tudja meg tőle, hogy István német tanítója számára kapott-e hónapos szobát?

²⁰ Legidősebb gyermeke, az ekkor már tizenegyedik életévét betöltött Tisza István (1861–1918) későbbi miniszterelnök a levélben szereplő „fiam”. Tisza Kálmán második fia, Kálmán (1867–1947) még csak öt esztendő volt e levél megírásakor, a harmadik fiú, Lajos (1879–1942) pedig még meg sem született. A három fiú mellett még egy lánya volt a miniszterelnöknek, Paulina (1862–1940).

²¹ Cséffa: A történelmi Bihar vármegyei község Geszt mellett feküdt, a Tisza familia birtokokkal rendelkezett itt. Tisza Kálmán korában e falunak volt vasútállomása, ide érkezett a Tiszák geszti birtokközpontjába, kastélyába a posta. A település 1920-ban Romániához került.

A harmadik és utolsó, hogy tudja meg a Földhitelintézetnél,²² hogy mikor várhatom kérésem eldöntését, ha ez mostanság várható, kérje meg az illető közeget, hogy a határozatot mielőbb ide küldjék, hogy a további teendők iránt intézkednem lehessen.

Én még ezen hónap utolsó napjai valamelyikén – 28^{dika} körül Pestre akarok családommal érkezni, mikor is tartozásomat óhajtanám kiegyenlíteni.

Addig is kéréseim teljesítését ujjolag kérve szíves üdvözlettel vagyok

Tisza Kálmán

MNL OL, P 1441–III.–15– 655. 344–345.

4. Tisza Kálmán idősebb Darányi Ignáchoz

Kissingen, 1873. július 15.

Kedves Darányi Úr!

Ligetre²³ vonatkozólag írt tudósítását vettem, kérem legyen szíves továbbra is ott a felügyeletet gyakorolni, a szükséghez képest intézkedni és engemet időről időre tudósítani.

Annyival inkább szükséges ez, mert eredeti tervemtől eltérőleg csak szeptember elején lehetek Pesten.

A lóeladást ajánlom elsőben is figyelmébe.

Továbbá meg kellene tudni melyik a vidéken a legjobb vásár mustra²⁴ birkák eladására, a Ligeten már Kis Pál tisztartóm közbejöttével kijelölt mustra birkákat jó legelőn lehetőleg feljavítva el kellene adni azon vásáron, vagy akár helyben is, ha valaki megvenné.

Végül siettetni kell a lehetőség a magtár átalakítását, [...] teljesen megbízom az ön intézkedéseiben az iránt, hogy kivel kötéssék egyezség az építésre nézve s általában vagy pedig úgy, hogy az anyagokat házilag szerezzék be. Természetesen az olcsóbbnak mutatkozó módot kell választani, ha ez által a cél biztos és gyors elérése nem veszélyeztetik. A magtár azonban már mindenesetre későn fog elkészülni, így legcélszerűbb lesz a feleslegnek mutatkozó búzát és rozst eladni úgy, hogy az azonnal csépléstől vasútra szállítható legyen. Mihelyt tehát a takarás befejezte s az általam úgy is elrendelt próba cséplés után hozzá lehet az eredményhez vetni, lépjen ön

²² Tisza az 1863-ban alakult Magyar Földhitelintézetre utalt a levélben.

²³ Tisza Kálmán azonosíthatatlan birtoka.

²⁴ „[...] mustra”: Jó minőségű.

érintkezésbe Brühlel, a körülmények szerint másokkal, alkudja el jó felpénzre az egyes szállítmányok azonnali fizetésének föltétele mellett a felesleget, nem mint fix de mint körülbelüli mennyiséget úgy hogy azt 200 mázsánként szállítani lehessen. Természetszerűleg egy jó búza rosta²⁵ lesz Ligetbe viendő.

Az ebből valamint bármely másból befolyó pénznek azon részét, mely az építkezésre nem kell, helyezze el pénztári jegyekben a Magyar Földhitelintézetnél annyival inkább, mert oct. 1^{kén} Ligetet illetőleg kívül 4000 for[int] lesz a törlesztés és kamatokban fizetendő, miért is pénz készletre szükség lesz.

Nehogy útunkban fennakadásunk legyen, ide mellékelem személyes [...] azok jegyzéket kik velem utaznak, s kérem eszközölgjön erre a belügyministeriumnál mielőbb útlevelet egy évre egész Európára s küldjék ki ide nekem.

Hogy a hivatalos formaságok hiánya akadályt ne képezzen ide másolok egy pár sort Szápáry belügyministerhez,²⁶ ki reményilem fog intézkedni, hogy az útlevél mielőbb kiszolgáltassék. Jó lenne azt a francia consul által láttamoztatni is.

Innen f[o]lyó]. hó 28–29^{kén} indulunk tovább, így az útlevélnak legkésőbb 25 v[agy]. 26^{kán} postára kellene tételnie.

Isten önnel, szívesen üdvözli

Tisza Kálmán

MNL OL, P 1439–6. t. No 105. 167–168.

5. Tisza Kálmán Darányi Ignáchoz

Geszt, 1890. október 27.

Kedves Darányi Úr!

Holnap este indulok Pestre, így holnap után reggel érkezem.

Ennek folytán arra kérem, legyen szíves intézkedni, hogy a Pesti Hírlap, a [Pester] Lloyd, a [Pesti] Napló, az Egyetértés és a Neue-Freie-Presse, melyek eddig ide jártak, már szerdán este lakásomra – Sándor utca 14. – küldessenek.²⁷ A Nemzetre kérem

²⁵ „[...] rosta”: Tiszta.

²⁶ Szápáry Gyula gróf (1832–1905) Deák, majd szabadelvű párti politikus, belügyi, pénzügyi, földművelésügyi tárcavezető, miniszterelnök 1890 és 1892 között.

²⁷ A budapesti Sándor utca 14. szám alatt az 1872 és 1874 között épült Degenfeld-Schomburg-bérpalota értendő, amelyet Tisza Kálmán apósa, Degenfeld-Schomburg Imre gróf építtetett. RITÓOK Pál: Degenfeld-Schomburg Imre gróf palotabérháza, 1872–1874. In: *Ybl-épületsorsok az Ungerháztól a Kálvin térig*. Szerk: HIDVÉGI Veronika – MARÓTY Katalin. Budapest, BFL, 2014. 147. ÓRFI József: Degenfeld-palota és bérház. In: *Ybl összes. 52 település. 113 épület*. Szerk. HALÁSZ Csilla. Budapest, Látóhatár, 2017. 100–103. A palota ma is áll, Sándor utcai – ma Bródy Sándor utcai –

nov 1^{től} fizessen elő, mert azon példány mely eddig idejárt, ezentúl is ide kell, hogy küldessék.

Az oct[óber]. 30^{kán} esedékes földhitelintézeti járadék végett Kálmán²⁸ intézkedett, de annyiban tévesen, hogy azon összeg 30^{ka} helyett 31^{kén} fog a Földhitelintézetnél befizettetni. Talán ha erről az intézetet értesíteni szíveskednék, el lehetne kerülni, hogy ezen egy nap miatt folyószámlám zavartassék.

Kéréseim megújítása mellett,
baráti üdvözlettel és tisztelettel vagyok
kész szolgálja

Tisza Kálmán

MNL OL, P 1441–III.–15– 655. 346.

6. Tisza Kálmán Darányi Ignáchoz

Geszt, 1894. június 17.

Nagyságos főiskolai gondnok Úr!²⁹

Ide utánam küldetvén csak tegnap vettem a vallás és közoktatásügyi miniszter³⁰ úrnak 26758 sz[ám]. a[latt]. Juni[us] 9^{kén} kelt leiratát, melyet most azon kéressel küldök, hogy azt hozzám visszajuttatni szíveskedjék, miután mint a convent világi elnökéhez³¹ lett hozzám intézve.

szárnya nyújtott otthont egykor a grófi famíliának, a mai Puskin utcai oldalszárnyában pedig bérlakásokat alakítottak ki.

²⁸ Ifjabb Tisza Kálmán, a miniszterelnök második fiúgyermeke.

²⁹ A pápai református főiskola tiszteletbeli gondnoka volt Darányi, erre vonatkozik a megszólítás. Pályafutása során e mellett a Dunamelléki Református Egyházkerület főgondnoka, a Komáromi Református Egyházmege gondnoka pozícióját töltötte be.

³⁰ Csáky Albin gróf (1841–1912) szabadelvű párti politikus, vallás- és közoktatásügyi miniszter (1888–1894), az 1890-es évek egyházpolitikai reformjainak kezdeményezője. 1894. június 10-én, Tisza levelének kelte előtt egy héttel távozott a tárca éléről, a kontextusból azonban kiderül, hogy a levélben említett leirat még tőle eredt. Csákyról, illetve miniszteri tisztségéből való felmentéséről ld. SCHWARCZWÖLDER Ádám: Csáky Albin bécsi irathagyatéka (jegyzék). *Lymbus*, 2017. 357–359, 376.

³¹ Tisza Kálmán a Nagyszalontai Református Egyházmege segédgondnoki, majd gondnoki, a Tiszántúli Református Egyházkerület főgondnokhelyettesi, a Dunántúli Református Egyházkerület főgondnoki és a Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventjének világi főgondnoki tiszttét töltötte be.

Úgy hiszem célszerű lenne ha a megjelölt miniszteri biztos úrral magát mielőbb érintkezésbe tenni szíveskednék, esetleg az újabban kinevezett miniszter úrral³² is megbeszélni ezen ügyet, melyet mihelyst felmegyek én is fogok jóindulatába ajánlani.

Ezek után teljes tisztelettel vagyok
Nagyságos gondnok Úrnak
kész szolgálója

Tisza Kálmán

egy[etemes]. convent v[ilági]. főgondnok

MNL OL, P 1441–III.–15– 655. 348.

7. Tisza Kálmán Darányi Ignáchoz

Budapest, 1895. november 2.

Kedves Darányi Úr!

Ide zárom Konkolynak³³ éppen most vett táviratát. Lehet hogy a szegény jó püspök még elkínlódik egy kis ideig, mi pedig már igazán fájdalmas, ha remény csakugyan nincs.³⁴

Levele – melyet köszönök – mint tárgyának örülök. Nehéz a feladat, de nem haladja meg tehetségét, munkaerejét és lelkiismeretes szorgalmát, a melyet másokkal együtt én is régen ismerek és becsülök. Ha szegény jó szülei élnének!!

Én ma este megyek, szeretném ha holnap Kún Bertalannal,³⁵ meg pár conventi³⁶ taggal Kolozsvárt értekezni, előre [...] abban, hogy a convent pár heti időközzel Budapestre áthelyztessék.³⁷

³² „[...] az újabban kinevezett miniszter”: Eötvös Loránd báró (1848–1919) fizikus, akadémikus, aki a levél kelte előtt egy héttel foglalta el a vallás- és közoktatásügyi miniszteri bársonyszéket és fél évig állt a tárca élén.

³³ Konkoly-Thege Miklós (1842–1916) csillagász, meteorológus, szabadelvű párti országgyűlési képviselő.

³⁴ Pap Gábor (1827–1895) református lelkész, 1874-től haláláig a Dunántúli Református Egyházkerület püspöke, még Tisza levelének kelte napján elhunyt.

³⁵ Kun Bertalan (1817–1910) református lelkész, a Tiszáninneri Református Egyházkerület püspöke 1866-os megválasztásától haláláig, és 1884-től az egyetemes egyházi convent egyházi elnöke.

³⁶ Konvent: a Magyarországi Református Egyházat egyetemlegesen érintő ügyek, felekezeti szabályok megvitatásának és döntéshozatalának fóruma.

³⁷ Tisza a konvent tagjaival együtt azért ment Kolozsvárra, hogy az ottani új református teológiai akadémia avatásán részt vegyenek és Tiszának beszédet is kellett ott tartani. Pap Gábor püspök váratlan halála miatt az avatást megtartották, de a konvent ülése valóban elmaradt, mivel a refor-

Ezeokról és a komáromi dolgokról³⁸ szeretnék még Darányi úrral beszélni.

Nem tudom nem lehetne-e 5–6 óra között a Körben³⁹ találkozunk. Én megkísérlem.

Tisza Kálmán

MNL OL, P 1441–III.–15– 655. 351.

8. Tisza Kálmán Darányi Ignáchoz

Geszt, 1896. augusztus 7.

Kegyelmes Uram!

Ezen minisztersége óta úgy hiszem első privát levelemben mindjárt olyat teszek, mit nem szoktam tenni, magam számára kérek valamit.

Régen bánt az hogy midőn annyi képviselőt tegeztek s viszont, a miniszterekkel általában ilyen lábon állok, éppen azzal ne érintkezhessem ily barátságos módon, kit mint gyermeket, ifjonzot apjáért szerettem azután pedig önön magáért tanultam becsülni és szeretni. Ennek óhajtok én véget vetni. Kérem arra, hogy ha ehhez hozzájárul, nyugtasson meg egy az általam kívánt hangon írt levélben.

Másik kérésem már olyan természetű a minővel gyakran vagyok kénytelen minisztereknél alkalmatlankodni.

Szegény Móricz Pali,⁴⁰ kinek még most az a baja is van, hogy felesége⁴¹ haszonbélője megbukott, úgy értesült, hogy a taracsvölgyi vasút ügyében megajánlott 300.000 for[int] helyett csak 282.000 forintot ajánl megadni a pénzügyi referens. Igen kérem tudja meg a dolgot hát ha általában lehet, adják meg az eredeti 300.000 forintot,

mátus egyházi és világi vezetőknek Komáromba kellett menni Pap püspök temetésére. Ld. A kolozsvári theologiai akadémia. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1895/45. 710–711. – A kolozsvári theologiai akadémia felavatása. Uo. 719.

³⁸ „[...] a komáromi dolgokról”: Feltehetően az elhunyt Pap Gábor megüresedett püspöki széke betöltésének kérdésére gondolt Tisza, Darányi pedig a Komáromi Református Egyházmegye gondnoki tisztét viselte.

³⁹ „[...] Körben”: A Szabadelvű Párt klubhelyisége az egykori Lloyd-palotában, ahol esténként a párt képviselői találkoztak és frakcióülést tartottak, vagy a tagok informálisan egyeztettek egymás között.

⁴⁰ Móricz Pál (1826–1903) Tisza Kálmán politikai harcostársa, a Balközép, majd a Szabadelvű Párt színeiben országgyűlési képviselő, a Debreceni Református Egyházmegye segédgondnoka volt politikai pályafutása kezdetén.

⁴¹ Miskolczy Borbála (1833–1913), a mezőtelegdi nemesi előnevet viselő Bihar vármegyei birtokos család leszármazottja.

mindenesetre legyen oly jó tudatni velem mi történt, mert szeretném a szegény embert megnyugtatni.

Ezek után szíves üdvözlettel és tisztelettel vagyok
híve, barátja

Tisza Kálmán

MNL OL, P 1441–III.–15– 655. 353–354.

9. Tisza Kálmán Darányi Ignáchoz

Geszt, 1896. augusztus 16.

Kegyelmes Uram, kedves barátom!

Azt hiszem van tudomásod arról, hogy Wlassics⁴² szíves vólt a lelkészi javadalmak kiegészítéséről szóló törvényjavaslat első tervezetét velem bizalmasan közölni.

A mai postával elküldettem neki, hasonlólag bizalmasan észrevételeimet, de azt hiszem, nem véték ő ellene, ha ismerve óvatosságodat és tapintatodat, bizalmasan veled is közlöm azokat, ki ismerve a helyzetet, megítélheted mi van azokban figyelemre méltó, a mit olyanoknak találsz, annak érdekében lesz alkalmad érvényesíteni befolyásodat.

Ha valami közbe nem jön, Sept[ember] 1^{én} Budapestre megyek, mikor is reményelem mentől előbb találkozunk.

Szíves üdvözlettel és tisztelettel vagyok
barátod

Tisza Kálmán

MNL OL, P 1441–III.–15– 655. 355.

⁴² Wlassics Gyula báró (1857–1937) jogász, egyetemi tanár, szabadelvű párti országgyűlési képviselő, vallás- és közoktatásügyi miniszter 1895 és 1903 között.

10. Tisza Kálmán Darányi Ignáchoz

Budapest, 1896. szeptember 10.

Kegyelmes Uram!

Most hazajöve vettem feleségetől a táviratot, hogy szegény Gusztáv⁴³ sógorom Tégláson⁴⁴ meghalt.

Ennek folytán lehetetlen hólnap Pápára⁴⁵ mennem, megyek Téglásra a temetésre. Azután mit tehetek még, nem tudom, de ha kell, lehet vasárnap vagy hétfőn még is lemegyek Pápára.

Kérlek, légy szíves ezt előre is tudatni, bár én távírni is fogok Németh Istvánnak⁴⁶ és Uj-Szönybe a püspöknek.⁴⁷

Szíves üdvözlettel
barátod, híved

Tisza Kálmán

MNL OL, P 1441–III.–15– 655. 356.

11. Tisza Kálmán Darányi Ignáchoz

Budapest, 1896. szeptember 19.

Kegyelmes Uram, kedves barátom!

Ne vedd kérlek rossz néven hogy köszönetem kifejezése mellett kérlek, ments fel a banquetten megjelenésből.⁴⁸

⁴³ Degenfeld-Schomburg Gusztáv gróf (1835–1896) Tisza Kálmán sógora, Balközép, majd függetlenségi párti országgyűlési képviselő, egy időben az Alsó-szabolcsi Református Egyházmegye gondnoka. Haláláról a református sajtóban is jelent meg tájékoztató. Ld. Gyászrovat. Gróf Degenfeld-Schomburg Gusztáv. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1896/38. 607–608

⁴⁴ Téglás város Hajdú-Bihar megyében, itteni kastélyában hunyt el Degenfeld-Schomburg Gusztáv gróf.

⁴⁵ Tisza azért akart Pápára utazni, hogy jelen legyen Antal Gábor, az új dunántúli református egyházkerületi püspök beiktatásán. Ld. A dunántúli református püspök beiktatása. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1896/38. 606.

⁴⁶ Németh István (1851–1924) református teológus, 1914-től haláláig a Dunántúli Református Egyházkerület püspöke.

⁴⁷ „[...] a püspöknek”: Antal Gábornak.

⁴⁸ A levél keltének napjaiban Budapesten nemzetközi gazdakongresszust tartottak. Darányi Ignác földművelésügyi miniszter a rendezvényre egybegyűltek tiszteletére a Royal Nagyszállóban rendezett ünnepi vacsorát. A sógorát gyászoló Tisza Kálmán a megjelenés alól kért felmentést levelében a tárcavezetőtől. Ld. A miniszter lakomája. *Budapesti Hirlap*, 1896. szeptember 20. 5.

Magam se vagyok banquettező kedvében, félek rosszul esnék feleségemnek is ha most már ilyenén részt vennék.

barátod, híved

Tisza Kálmán

MNL OL, P 1441–III.–15– 655. 358.

12. Tisza Kálmán Darányi Ignáchoz

H. n. [Budapest]⁴⁹ 1898. jan. 26.

N[agy]m[éltóságú]. Darányi Ignác

Szegény jó öcsém Lajos⁵⁰ ma délután 3 óra után meghalt.

Tisza Kálmán

MNL OL, P 1441–III.–15– 655. 350.

13. Tisza Kálmán Darányi Ignáchoz

Csegőd, 1900. július 9.

Nagyméltóságú Gondnok Úr!

Antal Gábor⁵¹ püspök úr arról értesítvén, hogy egyházkerületünk időszaki tanácsát f[olyó]. hó 13^{án} összehívta, felkért arra is, hogyha én akkora Komáromba nem mehetnék, Nagyméltóságodat kérem fel, hogy miután azon a napon a komáromi egyházmegyei bíróság ülésén úgy is Komáromba lenni méltóztatik, engemet mint elnököt, kit az egyházkerületi időszaki tanács ülésén helyettesíteni méltóztassék, hogy így a tanács megalakulása korrigálva legyen.

⁴⁹ A korabeli sajtóból tudjuk, hogy Tisza Kálmán naponta látogatta a budapesti otthonában haldokló testvérét, Tisza Lajos grófot, így tudható, hogy az értesítés a fővárosban kelt. Ld. Halálozások. *Vasárnapi Ujság*, 1898/1. 5. 82.

⁵⁰ Tisza Lajos gróf (1833–1898) Deák, majd szabadelvű párti politikus, országgyűlési képviselő, főispán, miniszter, az 1879-es nagy szegedi árvíz után a város újjáépítésével megbízott királyi biztos, a Pesti és a Dunamelléki Református Egyházkerület főgondnoka. Szegedi tevékenységéért 1883-ban grófi címet adományozott neki a király, így emelkedett a Tisza család a magyar arisztokrácia soraiba.

⁵¹ Antal Gábor (1843–1914) református lelkész és teológus, a Pápai Református Kollégium tanára és igazgatója, 1896-tól egészen haláláig a Dunántúli Református egyházkerület püspöke és e minőségében a főrendi ház tagja.

Nekem f[olyó]. hó 13ta Komáromba mennem csakugyan nem lehetvén, teljes tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy amennyiben ez az itt – Csegődpusztán⁵² – kezeimnél nem lévő egyházi törvényünkbe nem ütközik, engemet mint elnököt említett gyűlésen helyettesíteni szíveskedjék.

Teljes tisztelettel vagyok
Nagyméltóságodnak
kész szolgálja

Tisza Kálmán
a dunántúli ev[angelizált]. ref[ormátus]. egyházkerületnek főgondnoka

MNL OL, P 1441–III.–15– 655. 361.

14. Tisza Kálmán Darányi Ignáchoz intézett levelének kivonata

Geszt, 1900. július 13.

Ifj. Móricz Pál⁵³ szeszgyár iránti kérelmét ajánlja figyelmébe.

Felizgatta őt is a *Magyarság* cikke⁵⁴ az ünnepélyről, amiben a kat[olikus]. vallást államvallásnak írja. Elhatározta, ír Széllnek,⁵⁵ ha nem cáfolják meg, ellene foglal állást.

„Államvallás nálunk a szó igaz értelmében soha nem volt, most pedig miután felekezetek közötti jogegyenlőség és viszonyosság 48-ban kimondatott és azóta is minden törvényeinkben fenntartott, teljesen kizárt dolog.

⁵² Csegődpusztá a ma Romániához tartozó Erdőgyarak település részét képezte, ahol a Tisza familia birtokkal és kastéllyal rendelkezett.

⁵³ Móricz Pál, ifj. (1869–1918) császári és királyi kamarás, földbirtokos, Tisza Kálmán régi politikai harcostársának, Móricz Pálnak a fia, a levél keltekor szolgabíró a berettyóújfalusi járásban.

⁵⁴ A kereszténység ünnepe. *Magyarság*, 1900. július 11. 1. E cikk a Szent István-i államalapítás kilencszáz éves évfordulójáról való 1900. augusztus 20-i megemlékezésre buzdított, mely alkalomra a magyar katolikus főpapság hirdetett ünnepet. Csakhogy a *Magyarság* az idevonatkozó vezércikk után közölte Széll Ignác belügyminisztériumi államtitkár – Széll miniszterelnök és belügyminiszter testvéröccse – közleményét, melyet az 1900. június 2-án adott ki bizalmasan „valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjének a legszigorúbb titoktartás mellett.” Uo. Az államtitkár ebben tévesen államvallásnak minősítette a katolikus vallást: „Bár a Szent-István koronája alá tartozó országok államvallása, [...] a római katolikus anyaszentegyház tanait vallja magáénak, a hivatalos Magyarország ezen ünnepélyen részt nem vehet.” Uo. Az eset részleteit bemutatja KLESTENITZ Tibor: „Ekkora botrányt kánikulai hőség még nem termelt.” Egy szívárogtatási ügy 1900-ban. *Magyar Könyvszemle*, 2015/1. 58–75.

⁵⁵ Széll Kálmán (1843–1915) Deák, majd szabadelvű párti politikus, bankvezér, pénzügyminiszter Tisza Kálmán kormányában (1875–1878), a fenti levél keltekor magyar királyi miniszterelnök (1899–1903).

A valóságnak még csak a látszatával sem mondhatja senki, hogy hosszú nyilvános pályámon a r[ómai]. kat[olikus]. felekezet jogait csonkítani akartam volna, sőt tekintettel honfitársaink egy nagy részének lelki nyugalmára és tisztelettel a történelmi fejlődésre még védtem is olyanokban is, miknek fenntartása rideg jogi szempontból alig lenne igazolható és éppen azért teljes joggal mondhatom, hogy annak ideje, hogy újabban a többi felekezetek fölébe még jobban emelkedhetnék, lejárt.

Ha az ünnep, mely tartani szándékolatik, a keresztyénség behozatalának ünnepe akart volna lenni, akkor annak megtartását a kormány és a törvényhozás útján kellett volna zörgetni, abban felekezeti különbség nélkül teljes örömmel részt vett volna minden keresztyén polgára e hazának, bár még akkor is megfontolandó lett volna, hogy az állam maga – melynek nem csak keresztyén polgárai vannak – részt vehet-e?, de amint a dolog megindított, az maga tisztán mutatja, hogy itt egy tisztán katolikus sőt pápai és ultramontán ünnepély tartása céloztaték, melyet akadályozni sem, de támogatni még inkább nem lehet, s ha közben a törvények korlátai között mozognak, senkinek akármit csinálnak, nem lehet szava.”

OSZKK, Tisza Kálmán levele Darányi Ignác miniszterhez. Fond 32/282.